

Ariès mentaliteettien historian pioneerina

Tartuin pitkästä aikaa uudelleen Philippe Arièsin teoksiin kymmenkunta vuotta sitten.¹ Hankin jopa muutaman aiemmin kokonaan sivuuttamani kirjan. Arièsin syntymästä oli vuonna 2004 kulunut 90 vuotta ja kuolemasta 20 vuotta. Merkkivuoden kunniaksi kanadalainen historiantutkija Patrick H. Hutton julkaisi huolellisen tutkimuksen *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History*. Sitä voi luonnehtia esseen ja elämäkerran välimuodoksi, sillä hän käyttää sen aineistoina paitsi Arièsin julkaistuja tekstejä myös kirjeenvaihtoa ja muuta arkistoaineistoa. Kovin monista 1900-luvun historiantutkijoista, etenkin talous- ja sosiaalishistorioitsijoista, ei ole kirjoitettu elämäkertateoksia, vaikka jotkut heistä ovatkin aivan viime aikoina julkaisseet muistelmiaan.² Siksi Huttonin teos on jo sinänsä huomionarvoinen ja tarjoaa mielenkiintoisen lähtökohdan Arièsin työn pohtimiselle.

Historiantutkimuksen piirissä Ariès tuntuu ajankohtaiselta ja kiinnostavalta myös harrastamiensa tutkimuskohteiden takia. Esimerkiksi lapsuuden ja kuoleman historia askarruttavat edelleen monia kollegoitani. Tässä yhteydessä riittää, että viittaa Marjatta Rahikaisen tutkimukseen *Centuries of Child Labour: European Experiences from the Seventeenth to the Twentieth Century* (2004) ja Ilona Pajarin väitöskirjaan *Isänmaan uhrin* (2006). Siksi on luontevaa pohtia Arièsin työn ja sen synnyttämän keskustelun virittämänä historiantutkimuksen saavutuksia ja ongelmia.

Mutta koen että minulla on henkilökohtaisempiakin syitä kaivaa kirjajuhllystä pitkän tauon jälkeen esille Arièsin teoksia. Uskon nimittäin, että meillä monilla on taipumus unohtaa Philippe Ariès. Ja kun sanon ”meillä monilla”, niin sen saa toki ymmärtää tunnustuksena henkilökohtaisista mieltymyksistä. Omaa taipumustani en kuitenkaan pysty selkeästi dokumentoimaan, mutta voin kertoa esimerkin käsit-

tääkseni samanhenkisestä, mutta paljon tunnetummasta tutkijasta, joka myös helposti unohtaa Arièsin työt. Kymmenkunta vuotta sitten ilmestyi nimittäin Patrick Huttonin Ariès-elämäkerran lisäksi toinenkin kiinnostava teos, jonka otsikossa esiintyy sana kulttuurihistoria. Tarkoitan Peter Burken oppikirjaa *What is Cultural History?* Burke unohtaa kirjassaan kokonaan Arièsin pioneerirollin mentaliteettien historian kehittäjänä.³ Arièsin tutkimuspanoksen unohtamisen lisäksi Burke jättää mainitsematta hänen tuotantonsa myös teoksensa loppuun liittämässään kulttuurihistoriallisesti merkittävien tutkimusten luettelossa. Arièsin puuttuminen tästä luettelosta on silmiinpistävää, koska siihen kuitenkin sisältyy monien kulttuurihistorian tradition ulkopuolella työskennelleiden henkilöiden (esimerkiksi Fernand Braudel tai Emmanuel Le Roy Ladurie) teoksia.⁴ Hieman varhaisemmassa ranskalaisen historian tutkimuksen *Annales*-suuntauksen esittelyssään *The French Historical Revolution* (1990) Burke esitteli Arièsin ryhmittymän kolmannen sukupolven yhteydessä, vaikka tunnustaakin hänen ikänsä, mutta ilmeisesti ei töidensä, puolesta sopivan paremmin toiseen sukupolveen. Hän esitteli Arièsin tuotannon vain vuodesta 1960 lähtien, painottaen siis lapsuuden ja kuoleman historioita mainitsematta kolmea aiempaa työtä.⁵ Burken mukaan erityisesti lapsuuden historiaa oli arvosteltu ”reilusti ja epäreilusti” ja hän esitti yksityiskohdaisen luettelon näistä arvostelun esille nostamista piirteistä.

Keskiajan erikoistuntijat ovat tuottaneet todisteita teoksen aikakautta koskevia yliampuvia yleistyksiä vastaan. Muut historian tutkijat ovat arvostelleet käytännöllisesti katsoen vain Ranskaa koskevien todisteiden käyttämisestä koko Eurooppaa koskevana, miesten ja naisten tai eliittien ja rahvaan asenteiden liiallisesta samastamisesta.⁶

Burke ei kuitenkaan määrittele tarkemmin millainen arvostelu Arièsin pääteoksena pidettyä tutkimusta kohtaan on ollut reilua ja millainen epäreilua. Teoksessaan *History and Social Theory* (1992) Burke luonnehtii lyhyesti Arièsin teosta lapsuuden ja perheen historiasta lähinnä sitä vastaan esitetyn arvostelun valossa, mutta korostaa miten tärkeä kontribuutio oli nostaa lapsuus tarkastelun kohteeksi ”sosiaalisena roolina”.⁷

Miksi Peter Burkella ja minulla sitten on taipumus unohtaa Philippe Ariès? Tähän voi olla ideologisia syitä, jotka ovat vaikuttaneet epäsuo-

rasti ja tietämättäni. Arièsin tausta on epäakateeminen ja poliittisesti suorastaan epäilyttävä. Hän työskenteli pitkään yliopiston ulkopuolella vapaana intellektuellina ja toimittajana, toimi äärioikeistolaisissa järjestöissä ja piti etenkin sota-aikana yllä lähes skandaalimaisia yhteyksiä. Hän oli ainakin kotimaassaan jotensakin marginaalinen ja helposti sivuutettu tutkija 1970-luvulle saakka. Esimerkiksi Jacques Le Goff ei tuo esille Arièsin työtä maineikkaassa esseessään mentaliteettien historiasta yhdessä Pierre Noran kanssa toimittamassaan artikkelikokoelmassa *Faire de l'histoire* (1974).⁸ Samoin Georges Duby ohittaa Arièsin vielä 1990-luvun alussa kertoessaan muistelmissaan, miten *Annales*-suuntauksen historioitsijat kehittivät Lucien Febvren ajatusten pohjalta 1950-luvun puolivälistä lähtien uuden mentaliteettihistorian lähestymistavan. Aivan muistelmiensa lopussa, melkein viisikymmentä sivua mentaliteettien historian syntyä käsittelevän jakson jälkeen Duby kuitenkin viittaa Arièsiin ja mainitsee tämän esimerkkinä hämmentävän samansuuntaisuudesta ajattelussa.⁹ Duby asettaa mentaliteettien historian kehittelyn alkupisteen vuoteen 1955, jolloin hän ja Robert Mandrou aloittivat Lucien Febvren ohjauksessa laatia yleisesitystä *Histoire de la civilisation française* (1958).¹⁰ Samanaikaisuus ei ollut tässä yhteydessä tarkka ajanilmaus, sillä Ariès kehitti omaa mentaliteettihistoriallista lähestymistapaansa ainakin kymmenen vuotta ennen Febvren oppilaita.

Monet arvovaltaiset mentaliteettien historian kehitystä kartoittaneet esitykset ovat siis useimmiten vaienneet Arièsin roolista ja tehneet hänestä hankalasti hahmotettavan tutkijan. Monilla meistä saat-
taa olla myös ennakkoluuloja väestöhistorian asiantuntijaksi mainittua tutkijaa kohtaa. Koemmehan helposti ainakin osan heistä ajattelultaan kovin ”malthuslaisina”, pelkästään ihmislajin lisääntymisvietillä suuria yhteiskunnallisia ongelmia selittäviksi ja siksi auttamattoman taantumukselliseksi. Tämä torjuva suhtautuminen liittyy myös siihen, että väestöllinen ajattelu helposti yhdistetään sellaisiin 1900-luvun alkupuolen ideologisiin ja poliittisiin virtauksiin, jotka tähtäsivät väestön rodulliseen parantamiseen. Nämä viittaukset tekevät Arièsista kuitenkin myös mielenkiintoisen ja ristiriitaisen hahmon. Yritän seuraavassa luonnostella keskeisiä piirteitä hänen tutkijaprofilistaan.

Ariès ennen Lapsuuden historiaa (1960)

Tänä päivänä tunnemme Arièsin lähinnä kahden maineikkaan teoksen perusteella. Nämä ovat vuonna 1960 julkaistu lapsuuden ja perheen historia varhaisessa uuden ajan Ranskassa ja vuonna 1974 valmistunut kuoleman historia. Mutta Ariès oli julkaissut jo ennen näitä kansainvälisiä läpimurtotöitään kolme muuta teosta. Kuuluisimpia töitään kirjoittaessaan hän oli jo kokenut ja monipuolinen historiantutkija. Näihin Arièsin uran alkuvaiheen teoksiin on palattu vasta hänen kuolemansa jälkeen. Hänen ensimmäinen julkaisunsa oli jo sota-aikana ilmestynyt *Les Traditions sociales dans les pays de France* (1943). Se oli kuvaus alueellisista traditioista Ranskassa. Paikallisten traditioiden kunnioittaminen ja vierastava suhtautuminen modernia ja keskitettyä yhteiskuntaa kohtaan oli keskeistä Arièsin maailmankuvalla. Hän seurusteli äärioikeistolaisissa piireissä ja kirjoitti oikeistolaisiin sanomalehtiin 1960-luvun puoliväliin saakka. Vasta erimielisyys Algerian sodasta vieroitti hänet lopullisesti nuoruutensa ystävästä. Huttonin kuvauksen mukaan Arièsin äärioikeistolaisuus oli lähinnä rojalismia, suvun perinteiden kunnioitusta ja paikallisten tapojen arvostamista. Omapäisyydellään ylpeilevän nuoren miehen yliopisto-opinnotkin takkusivat pahasti. Syynä oli oppositioasenne tasavaltalaismielisiä opettajia kohtaan.¹¹

Ariès kuvitteli saavansa tukea ajatuksilleen vanhan hyvä ajan ihan-teiden palauttamisesta mahdollisimman konservatiivisista piireistä. Päinvastoin kuitenkin kävi ja loppujen lopuksi hän sai parhaat ystävänsä ja tukijansa 1960-luvun nuorisosta, joka arvosteli modernia urbaania elämää ja sen synnyttämiä epäkohtia hänen laillaan, mutta joi-seenkin toisesta suunnasta, poliittisesti vasemmistolaisesta ajattelusta käsin. Tässä suhteessa Arièsin poliittinen kehitys kulki samaa kaarta kuin toisenkin väestöhistorioitsijan, Pariisin väestökehitystä tutkineen Louis Chevalierin, johon Ariès oli tutustunut jo opiskeluvuosinaan 1930-luvun lopulla. Chevalierin pääteos työtätekeistä ja vaarallisista luokista 1800-luvun alkupuolen Pariisissa *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle* (1958) ilmestyi samassa julkaisusarjassa mm. Arièsin oman lapsuuden historian ja Michel Foucault'n väitöskirjan kanssa. Chevalier oli myös modernin kaupunkirakentamisen ja aivan erityisesti Pariisin ”tuhoa-

misen” kriitikko nuoria 1960-luvun akateemisia vasemmistonuoria puhuttelevalla tavalla. Arièsin kulkema poliittinen reitti ei siten ollut täysin ainutlaatuinen.

Arièsin toinen varhaisteos *Le Temps de l'histoire* vuodelta 1954 oli historioteoreettinen tutkielma ranskalaisen historiakäsityksen muutoksesta vuosisadasta toiseen. Tämä uraauurtava teos ilmestyi monien vaikeuksien jälkeen tuntemattomalta kustantajalta Monacossa ja sai aikalaisilta vain niukasti huomiota. Teos sisälsi erään ensimmäisistä systemaattisista esityksistä *Annales*-ryhmittymän historiallisesta ajattelusta, mikä kummastutti Arièsin oikeistolaisia ystäviä. Vielä oudoksuttavampaa oli se, että hän pohti – vaikkakin arvostellen – myös marxilaisen historiakäsityksen perusteita. Arièsin analyysi *Annales*-suuntauksen periaatteista oli kuitenkin hyvin myötäsukainen. Hän oli perehtynyt Marc Blochin ja Lucien Febvren tuotantoon sekä heidän yhdessä toimittamansa *Annales*-lehden luomaan linjaan sodan alkuvuosina harjoittaessaan opintoja omin päin Pariisissa.¹²

Arièsin *Annales*-ihastus oli kaksinkerroin torjuttu tunne: hänen äärioikeistolaiset ystävänsä eivät voineet sitä ymmärtää, mutta samalla myös *Annales*-ryhmän piirissä häneen suhtauduttiin aluksi hyvin torjuvasti. Eräillä tahoilla Arièsin aseman syrjäisyyttä sodanjälkeisinä vuosikymmeninä on kuitenkin liioiteltu. Onhan akateemisten historian tutkijoiden ja harrastajatutkijoiden vähäinen kanssakäyminen laajempi ja hyvin tunnettu ilmiö. Esimerkiksi kirjan *Annales*-historiasta kirjoittanut François Dosse väittää teoksessaan yksioikoisesti, että hänet sivuutettiin täysin 1970-luvun lopulle saakka.¹³ Dosse ei näin väittäessään anna mitään merkitystä sille, että esimerkiksi Fernand Braudel kommentoi Arièsin teosta *Le Temps de l'histoire* kahdessakin 1950-luvun artikkelissaan. Kommentit ovat lyhyitä, mutta sävyiltään arvostavia. Voi sanoa, että Braudel nosti Arièsin historioteoreettisissa kysymyksissä varteenotettavaksi keskustelukumppaniksi.¹⁴ Akateemisen maailman torjuvan suhtautumisen eräänä syynä oli varmaankin se tosiasia, että Ariès työskenteli yliopistomaailman ulkopuolella instituutissa, joka dokumentoi tietoja trooppisten hedelmien ja kasvien kansainvälisestä kaupasta. Ariès työskenteli tässä laitoksessa 1940-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun.

Arièsin ensimmäinen työpaikka kesken jääneiden opintojen jäl-

keen oli maineeltaan noloistuttava oppilaitos, Vichy-hallinnon rahoittama kansankorkeakoulu *La Chapelle* äärioikeistolaisten nuorisajohtajien kouluttamista varten (*École Nationale des Cadres supérieurs*). Ariès toimi historianopettajana, ilmeisesti oikeistolaisena luottomiehenä, joka oli tehtävään poliittisesti sopiva. Sota-ajan erikoisissa olosuhteissa heikommillakin papereilla varustettu tutkija täytti työnantajan muodolliset vaatimukset. Näin Ariès sai tilaisuuden kehittää historiategoreettisia ajatuksiaan ilman yliopistomaailman asettamia rajoituksia. Hänen yliopistouransa oli katkennut lopputenttiin, josta hän ei useista yrityksistä huolimatta päässyt läpi, eikä siksi saavuttanut jatkokoulutuskelpoisuutta. Huttonin mukaan voimme olettaa, ettei Arièsin ylpeä luonne antanut myöden sellaisten standardivastausten opettelulle, joita yliopisto-opettajat häneltä odottivat. Hän halusi olla omaperäinen ja kehittää omia ideoitaan.

Myös historianopettajana Philippe Ariès huomasi pian olevansa oppositiossa. Hän ei suvainnut opistonsa emoliikkeen saksalaissympatisoivaa linjaa, eikä havainnut sen edistävän itselleen tärkeitä ajatuksia. Yhteistyö saksalaisen miehittäjän kanssa suorastaan tympäisi häntä, olihan Ranska sentään ainakin Saksaan verrattuna vanha suurvalta, jolla oli pitkään ollut merkittävä kansainvälinen asema. Ranskan imperiumilla olikin huomattava rooli Arièsin antamassa luento-opetuksessa, kuten oheen liitetystä opetusohjelmasta käy ilmi. Patrick Hutton myös vakuuttaa kirjassaan, ettei Arièsin teksteistä löydy juutalaisvastaisuutta, edes hänen laajasta sanomalehtikirjoittelustaan, mutta ei toisaalta myöskään juutalaisten Ranskassa saaman kohtelun arvostelua tai pahoittelua sen takia. Ariès vaikenä siitä, kuten niin moni hänen maanmiehensäkin teki 1990-luvulle saakka. Sen sijaan *La Chapelle*-opisto oli suljettu sekä juutalaisilta opettajilta että oppilailta ja siten toimintalinjaltaan avoimen antisemitistinen. Kaiken huipuksi opisto toimi juutalaiselta omistajaltaan takavarikoiduissa tiloissa.

Philippe Arièsin historian luentosarjan jäsentely
La Chapelle -opistossa kesällä 1942¹⁵

1. Historiankirjoituksen historia – Titus Levy, Bossuet, Taine
2. Modernit historiakäsitykset – lukeneisuuden väärinkäyttö – historian vakiot
3. Kansakunta modernissa historiatieteessä
4. Liberalismi – sen englantilaiset juuret – liberalismi ja kapitalismi
5. Liberalismin loppu – uuden valtion perustaminen Marsalkan (Pétainin) puheiden viitoittamalla tiellä
6. Taloudellinen liberalismi ja sen muuttuminen 1900-luvulla
7. Organisoitukomiteat
8. Korporatismin ajatus 1800-luvulla – eri (ajatus)suunnat
9. Työn peruskirja (*Charte du travail*)¹⁶
10. Ranskan väestöhistoria
11. Siirtomaaihanteen muutokset 1800-luvulla
12. Imperiumin elementit
13. Nykyisen (Ranskan) imperiumin ongelmat: uudet eksoottiset vallat
14. Ranskan imperiumi ja maapallon poliittinen ja taloudellinen jako
15. Ranskan imperiumi ja omavaraisuus

Merkittäväksi Arièsin koko tulevalle uralle muodostui kansallismielinen väestöpoliittinen ajattelu. Tuon ajan väestöllisen ajattelun perustana oli yleensä rotuajattelu, pelko oman kansallisuuden degeneraatiosta ”rotujen” sekoittumisen tai ominaisuuksiltaan ala-arvoisten yksilöiden ”liiallisen” lisääntymisen takia.¹⁷ Ariès ei hyväksynyt eugenista, rodunjalostukseen tähtäävää ajattelumaailmaa. Aivan erityisesti

hän ei niellyt sitä selitystä, että Ranskan hidas väestökasvu 1700- ja 1800-luvuilla olisi ollut seurausta ranskalaisen ”rodun” biologisesta heikkenemisestä. Tässä kohden ilmeisesti *Annales*-historia, ehkä myös historiallinen materialismi (marxismin historiakäsitys), johon hän perehtyi voidakseen sitä paremmin vastustaa, ”kylvivät myrkkyjään” nuoren miehen oppositiohenkiseen ja siten vaikutteille alttiiseen mieleen. Käsitys ranskalaisen rodun heikkenemisestä sattui nimittäin olemaan Arièsin palveleman opiston johtajan lempiajatus. Ariès kuvasi vuonna 1978 eräässä esitelmässään tätä ajattelutapaa:

Vuoden 1940 tappion jälkeen oli oikeistolaisissa, Vichy-myönteisissä piireissä paljon puhetta Ranskan demografisesta heikkoudesta. Tappio selitettiin sillä, eikä vain joukkojen määrällä. Ennen kaikkea väitettiin, että syntyvyyden aleneminen oli merkki elinvoiman vähenemisestä, elämän kieltämisestä ja syvästä dekadenssista, sanottiin jopa: ranskalaisten biologisesta ja etnisestä dekadenssista.¹⁸

Ariès ryhtyi keräämään aineistoa todistaakseen, että kyse oli asennetai mentaliteettimuutoksesta, väestön uudesta suhtautumistavasta lisääntymiseen, vapaaehtoisen syntyvyydensääntelyn varhaisesta esiintymisestä Ranskassa. Tämä idea vaikutti koko hänen myöhempään tuotantoonsa. Erikoista ja omaperäistä oli se, että hän muotoili tutkimuksiensa lähtökohdan keskellä toista maailmansotaa työskennellessään äärioikeistolaisessa oppilaitoksessa. Olihan oman rodun suojeleminen ja rodunjälösten ideologia 1900-luvun alkupuolella niin hegemonisessa asemassa, että työväenliikkeen maltillisempi siipikin usein omaksumi sen väestöpoliittisen ajattelunsa lähtökohdaksi.

Arièsin kolmas tärkeä tutkielma ennen läpimurtoteosta lapsuuden historiasta oli 1948 ilmestynyt väestöhistoriallinen työ *Histoire des populations françaises*, jossa hän ensi kerran esitti mentaliteettimuutoksen selityksenä väestökasvun hidastumiselle Ranskassa. Myöhemmin hän usein palasi esimerkiksi artikkeleissaan tähän kysymykseen. Ja aivan viimeisenä tutkimushankkeenaan Ariès nosti esille seksuaalisuuden historian ikään kuin palatakseen lähtökohtaansa uusissa merkeissä. Seksuaalisuuden historian kysymyksistä ehti vuonna 1982

valmistua kiinnostava seminaariraportti, jossa on useita Arièsin pienempiä kontribuutioita.

Arièsin väestöhistoriallinen ajattelu

Arièsin mentaliteettihistoria oli mentaliteettimuutoksen havaitsemista, todisteiden hakemista erilaisista lähteistä havainnon todentamiseksi. Tämä tärkeän muutoksen osoittaminen, ei niinkään sen syiden esille kaivaminen, oli hänen tavoitteensa. Arièsin tavoite on parhaiten ymmärrettävissä vaihtoehdon hakemisena rotuajattelusta lähtevälle väestöhistorialliselle ajattelulle. Todisteita mentaliteettimuutoksen puolesta antoivat demografiset laskelmat, muistelmat ja (etenkin naisten) kirjekokoelmat sekä erilainen kuva-aineisto. Yllättävä inspiraation lähde olivat Arièsin oppilaat hänen lyhyeltä opetuskaudeltaan 1940-luvun alusta. Usein vähävaraisista perheistä ja työväestön asuinalueilta kotoisin oleva opiskelijat uskoutuivat hänelle kertoen mm. aborteista yksityisissä klinikoissa paljastaen seksuaalisen käyttäytymisen ”salaisen historian”, seksuaalisuuden julkisuudelta piilossa pidetyn puolen. Salaisuuden käsitteestä tulikin Arièsin metodologiselle ajattelulle tärkeä termi. Hän halusi tutkia sitä, minkä salailu ja vaikeneminen olivat vähitellen painaneet alitajuntaan asti.¹⁹

Ariès asettaa tämän ”salaisen historian”, jonka hän löysi uuden ajan ensimmäisten vuosisatojen väestöhistoriasta sekä vanhaa historistista historiakäsitystä että marxilaista historiakäsitystä vastaan.²⁰ Eräässä muistelmakatkelmassa vuonna 1980 hän väittikin, että ”...löysin maanalaisen voiman, joka on vahvempi kuin sodat tai kansallisvaltiot”.²¹ Lehtikirjoituksessa vuodelta 1958, jota Hutton siteeraa elämäkerrassa, Ariès vakuutti lukijoilleen:

Demografiset trendit, jotka ovat paljon voimakkaampia voimia kuin taloudellinen determinismi tai luokkataistelun dialektiikka, koska ne muokkaavat ihmiskunnan suuria massoja nuorentaen tai vanhentaen kokonaisia väestöjä, ovat mielestämme kestäviä ja syvällisiä voimia, jotka ovat sosiologisen ja biologisen rajalla ja määräävät elämän ja kuoleman laeista.²²

Ariès siis asetti karkean materialistisen selityksen tilalle hypoteesin väestöllisen käyttäytymisen ”salaisesta” muutoksesta, suhtautumistavan muutoksesta uuden ajan Ranskassa. Kannattaa huomauttaa, ettei hän tässä, kuten monessa muussakaan tekstissään, mainitse alkuperäistä lähtökohtaansa eli rotuajatteluun perustuvan väestöllisen degeneraation kiistämistä. Ariès soveltaa *Annales*-koulukunnan pioneereilta löytämänsä historiateoriaa, erityisesti Lucien Febvren ohjelmallisia artikkeleita 1930- ja 1940-luvulta. Viimeksi mainituista todennäköisesti tärkein on *Annales*-lehdessä 1941 ilmestynyt artikkeli, jossa Febvre luonnosteleo tunteiden (tai sensibiliateetin) historian tutkimusohjelman.²³ Tätä Febvren tekstiä voi myös lukea myöhemmän, erityisesti 1970-luvulla kukoistaneen ranskalaisen mentaliteettien historian katekismuksena. Artikkelissaan Febvre muistutti, ettei tuolloin oltu vielä kirjoitettu rakkauden eikä kuoleman historiaa, ei myöskään säälin tai julmuuden historiaa. Henri Berrin työn ansiosta pelon historiasta kuitenkin oli jo ”nopea luonnos”.²⁴ Febvre myös viittasi sensibiliateetin tutkimuksen monipuolisiin lähteisiin, käyttäytymisestä kertoviin dokumentteihin, taiteellisiin dokumentteihin ja kirjallisiin dokumentteihin. Näitä kaikkia Ariès työssään käytti ikään kuin Febvren ohjeita noudattaen.

Arièsin mukaan vielä keskiajalla syntyvyyden säännöstely oli tabu, josta ei puhuttu ja jota ei edes tarvinnut ajatella. Katolisen kirkon kiiyas vastustus esimerkiksi keskeytettyä yhdyntää kohtaan oli tullut niin hyvin sisäistetyksi, että sitä noudatettiin automaattisesti ja ajattelematta; päinvastaista olisi ollut mahdotonta ajatella. Vaikka Arièsin käsityksiä tässä lähtökohdassa on arvosteltu, hän pysyi loppuun saakka tiukasti tulkinnassaan syntyvyyden säännöstelyn tabu-luonteisuudesta. Hänen mielestään uudella ajalla, erityisen voimakkaasti 1700-luvulla varsinkin tietyt väestökerrokset (porvarit, pikkuporvarit ja talonpojat) alkoivat erottaa seksuaalisuuden ja lisääntymisen toisistaan ja siirtyä uuteen perhemalliin, jossa alun perinkin synnytettiin vähemmän lapsia. Tämän prosessin todistaminen oli edellä mainitun, vuonna 1948 ilmestyneen väestöhistoriallisen tutkielman tulos. Mutta ohjelma jatkui myös myöhemmissä teoksissa, etenkin lapsuuden historiassa ja seksuaalisuuden historian kesken jääneessä hankkeessa.

Jälkikuva Arièsin mentaliteettien historiasta on ristiriitainen. Toi-

saalta hänen tutkimusohjelmansa oli lähtökohdiltaan perin traditio-naalinen, toisaalta siinä oli poikkeuksellista kunnianhimoisuutta. Vanhassa ajattelussa pitäytymistä oli tarkastella mentaliteettia ”ajan henkenä”, yleisesti jaettuna maailmankuvana tai suhtautumistapana. Tässä suhteessa hänkään ei pystynyt täysin murtautumaan Febvren luomasta varhaisesta *Annales*-suuntauksen mentaliteettihistorian mal-lista. Kunnianhimoista ja poikkeuksellista oli Arièsin rohkeus muo-toilla yhteiskunnallisen kehityksen malli, jossa käytäntöä (syntyvyyden säännöstely) ei tukenut tai ohjannut mikään diskurssi. Tavanomaisem-pi yhteiskunnallinen ajattelu lähtee aina diskurssin ensisijaisuudesta ja hiukan rohkeammissakin ajattelumalleissa vain rinnastetaan diskurssi ja käytäntö. Viimeksi mainitusta otteesta on hyvä esimerkki Michel Foucault, joka aika ajoin pystyy tuottamaan viiltävän ironisia analyy-sejä juuri diskurssien ja käytäntöjen rinnastuksilla ja ristivalotuksil-la. Viitataan erityisesti Foucault’n teoksiin *Surveiller et punir* (1975) ja *La Volonté de savoir* (1976).²⁵ Ariès on teksteissään selvästi Foucault’ta maltillisempi ja välttelee houkutusta kärjistämiseen.

Ariès liitti mentaliteetin käsitteen ”kollektiiviseen alitajuntaan” tai ”kollektiiviseen tiedostamattomaan”. Hänen mielestään voitiin päätellä sellaisesta ilmiöstä olevan kyse, kun jokin asiointila tai käyttäytymis-muoto pysyy koherenttina pidemmän aikaa ja perustuu lähtökohtiin, jotka ovat yhteisiä koko yhteisölle tai yhteiskunnalle, mutta eivät saa selkeitä ilmauksia, koska niitä ei koeta tiedostettuina ohjeina.²⁶ Michel Vovelle on huomauttanut painokkaasti, ettei Arièsin ”kollektiivinen tiedostamaton” liittynyt kuitenkaan psykoanalyysin olettimiin ihmis-mielen myyttisiin vakioihin, eikä strukturalismin olettimiin ajattelun ihmislaajille tyypillisiin ominaisuuksiin. Arièsin tutkimat mentaliteetit olivat avoimempia ja empiirisempiä käsityksiä, jotka perustuivat men-taalisten kokemusten autonomiseen historiaan. Hän ei johtanut näitä kokemuksia sosioekonomisesta asemasta tai ideologioiden ja filosofis-ten oppien voimasta, vaan pyrki määrittelemään erillisten ja omalakis-ten ja ennen kaikkea historiallisten ilmiöiden kentän.²⁷

Arièsin historiateoreettinen teos

Arièsin teos *Le Temps de l'histoire* (1954) vaatii kokonaan oman tarkastelunsa ennen kuin voimme pohtia hänen asemaansa mentaliteettien historian traditiiossa. Kyseessä on työ, joka yleensä unohtuu Arièsin ajattelun esittelijöiltä.²⁸ Se ilmestyi ajankohtana, jolloin *Annales*-suuntaukseen liittyvää historiateoreettista keskustelua oli julkaistu vasta niukasti. Käytettävissä oli vain Marc Blochin keskeneräiseksi jäänyt ja postuumisti julkaistu teos historian tutkimuksen luonteesta *Apologie pour l'histoire* (*Historian puolustus* 1949, suom. 2003), Lucien Febvren esseekokoelma *Combats pour l'histoire* (1953) ja eräitä varhaisia Fernand Braudelin artikkeleita ja arvosteluita. Braudelin 1950-luvun tekstit, joista Blochin teoksen ohella tuli *Annales*-suuntauksen teoreettinen ydin, koottiin kuitenkin yksien kansien väliin vasta 1960-luvun lopulla hänen jäätyään eläkkeelle.²⁹ Arièsin teoksen kanssa samaan aikaan ilmestyi myös kasvatushistorioitsija Henri-Irénée Marrou'n myönteiseen sävyyn *Annales*-historiaa kommentoiva työ *De la connaissance historique* (1954). Näin ollen myös tämä Arièsin työ oli uraauurtava etenkin verrattuna saman sukupolven muihin historian tutkijoihin. Teos on kirjoitettu omakohtaisista kokemuksista ja sodanjälkeisen tilanteen erikoispiirteistä käsin hahmotetuksi historiateoreettisten esseiden sarjaksi. Pian Arièsin teoksen jälkeen ilmestynyt Claude Lévi-Straussin *Tropiikin kasvat* -teos sisälsi samoja elementtejä: esseen, matkakirjan ja omaelämäkerran sävyjä samassa kuitenkin ehjältä vaikuttavassa kokonaisuudessa.³⁰

Le Temps de l'histoire on tavallaan Arièsin toinen mentaliteettitutkimus kuusi vuotta aiemmin ilmestyneen väestöhistoriallisen esseen jälkeen, sillä sen aiheena on suhtautuminen historialliseen aikaan. Kolmessa ensimmäisessä esseessä, jotka on kirjoitettu vuosina 1946–1948, Ariès pohti miten hänen kaltaisensa nuori ihminen kohtasi menneisyyden. Arièsia askarrutti erityisesti oma ikäluokkansa, juuri sodan alkaessa aikuisuuteen astumassa ollut sukupolvi. Omakohtaisuutta peittelemättä hän kuvaa suojatun ja etuoikeutetun elämän särkymistä maailmanpolitiikan ankaruuden alla. Toisessa esseessä Ariès vertaa konservatiivista, siis hänen itsensä omaksumaa, ja marxilaista historiankäsitystä. Vaikka hänen tietonsa historiallisesta materialismista olivatkin melko hatarat, oli tämä kysymyksenasettelu, jonka kirjoit-

tamisen syynä oli marxilaisen ideologian sodan jälkeen saama suuri suosio, kaikessa keskeneräisyydessään aikaansa edellä. Akateemisessa historian tutkimuksessa alettiin historiallisen materialismin olemassaolo noteerata laajemmin vasta 1970-luvulla. Kolmannessa esseessä Ariès käyttää hyväksi Plon-kustantamon esilukijana käsikirjoituksina läpikäymäänsä uutta muistelmakirjallisuutta ja tekee havaintoja yksityisyyden piirin murenemisesta ja inhimillisen kokemuksen politisoitumisesta nykyaikaisessa massayhteiskunnassa. Alkuperäisen suunnitelman mukaan työn piti päättyä tähän ja pysyä siten varsin omakohtaisena ja vain omaa aikaa kommentoivana. Käsikirjoitus tuntui kuitenkin Arièsin mielestä lyhyeltä ja hän päätti täydentää sitä laajemmalla katsauksella siihen, miten historiallista aikaa oli Ranskassa hahmotettu. Näin työ sai kokonaan uuden ulottuvuuden.

Arièsin historiateoreettisen päätyön toinen jakso käsittää kolme artikkelia länsimaisen, käytännössä ranskalaisen, historiasuhteen muutoksesta. Nämä tekstit ovat valmistuneet vuosina 1949–1951 ja ne muodostavat teoksen ydinjaksot. Ne käsittelevät historiallisen ajan käsittämistä keskiajalla, 1600-luvulla ja lopuksi ”tieteellisen historian” syntymistä 1800-luvulla. Tarkastelussaan keskiaikaisesta historiakäsityksestä Ariès odotetusti nostaa esille kristinuskon ja juutalaisuuden vaikutuksen ns. lineaarisen tai tulevaisuushakuisen aikakäsityksen vaikiintumiselle sekä kronikoiden ja annaalien historiakäsitykselle. Keski-ajan historiatietoisuuden avainsanat ovat hänelle sukupuoli ja suullinen muistitieto. Munkkien, feodaaliruhtinaiden ja hallitsijoiden kirjoittamat tai ylläpitämät luettelomaiset kronikat olivat kuin historiallisen ajan saaria muistin meressä vailla yhteistä perustaa tai yhtymäkohtia. Todetullakaan samanaikaisuudella ei ollut mitään perustaa. Sellainen yhteisyyden käsitys syntyi Arièsin mukaan vasta myöhemmin, ja pysyvästi vasta 1600-luvulla.³¹

Ariès luonnehtii 1500-luvun historiakäsitystä kaksijakoiseksi. Toisaalta oli koulukasvatuksen antama historiakuva, joka koostui Raamatun historiasta ja Antiikin historiasta. Mutta kouluhistorian ulkopuolella kehittyivät Ranskan historia, kotikaupungin historia ja oman suvun historia, ajallisesti lähemmän menneisyyden hahmotuksina. Ranskan historia eli populaareina esityksinä, kiertäviltä kirjakauppiailta ostettavina teoksina, jotka taistelivat suosioista ritaririromanien, py-

himyselämäkertojen ja muun populaarikirjallisuuden kanssa. Kun yhtenäinen historiakäsitys syntyi 1600-luvulla, rakensi se kronologiansa yksinvaltaisten hallitsijoiden muodostaman jonon ympärille. Samalla vaihtoehtoiset historianäkemykset suljettiin hallitsevan historiakuvaan ulkopuolelle. Kiinnostavasti Ariès nostaa kulttuurituotteista esille muitakin historiallisen ajan hahmotuksia. Hänen suosikkejaan olivat toisaalta ritariromaanit ja toisaalta 1600-luvulla suosittu historialliset muotokuvagalleriat. Kuvataiteen pariin hänet johdatti jo varhain taidehistorioitsija Primerose Ariès, saman sukunimen omaava serkku, josta 1940-luvun lopulla tuli myös aviopuoliso.

Arièsin kuvaus historiallisesta aistista 1600-luvulla on huikkeen moderni. Hän ei tyydy tarkastelemaan vain itse itsensä historiaksi määrittelemiä teoksia, vaan katsoo yhtäläisesti kaikkea menneeseen todellisuuteen osoitettua uteliaisuutta. Nykyisin historian tutkimuksen historian tutkijat korostavat modernin ”historiallisen aistin” lähtökohtana suurin piirtein periodilla 1550–1750 monilla alueilla Länsi-Euroopassa, esim. Italiassa, Ranskassa ja Saksassa, tuotettua *ars historica* -tyyppistä kirjallisuutta, joka käsitti historian lukemiseen ja kirjoittamiseen laadittuja oppaita, modernien historian tutkimuksen ”metodikirjojen” edeltäjiä. Tästä teologiasta ja oikeustieteestä tukea hakevasta kirjallisuudesta on hahmoteltu 1700- ja 1800-luvun vaihteessa syntynyttä historistista historioteoriaa edeltävä hegemoninen historian tutkimuksen paradigma.³² Ariès puolestaan ei mainitse tätä varhaista historiallista metodikirjallisuutta tärkeänä ilmiönä lainkaan.

Tieteellisellä historiakäsityksellä Ariès viittasi edellä mainitsemaani 1800-luvulla syntyneeseen historistiseen, ”rankelaiseen”, historian tutkimuksen teoriaan. Hän korosti miten akateeminen historian tutkimus tuolloin kaventui tutkimuskohteeltaan, keskittyen yhä enemmän valtiolliseen päätöksentekoon, miten historian kirjoitus professionalistui ja akatemisoitui ja miten se samalla köyhtyi teoreettisesti. Viimeksi mainitusta tendenssistä 1800-luvun historian tutkimuksessa Ariès käyttää esimerkkeinä lainauksia Louis Halphenin kirjoittamishetkellä vielä tuoreesta historian tutkimuksen metodikirjasta *Introduction à l'histoire* (1946, suom. *Johdatus historian tutkimukseen* 1951). Halphenin sotaaikana vaikeissa olosuhteissa kirjoittama metodikirja on sikäli merkilepantava, että se esitteli historistisen ajattelun vielä kokonaisuudessaan

käypänä teoriana ikään kuin mitään keskustelua historismin kriisistä ei olisikaan edellisen puolen vuosisadan aikana käyty. Hän piti kyseenalaisena vain historian poliittista käyttöä, ja varoitti historiantutkijoita enää sitoutumasta poliittisiin vallanpitäjiin liian tiukasti. Halphen oli Sorbonnen yliopiston keskiajan historian professori, hyvin suosittu tutkija ja Marc Blochin tärkein kilpailija. Ottamalla etäisyyttä juuri Halpheniin nähden Ariès astui vielä uudella tavalla ulos konservatiivien leiristä *Annales*-historian puolelle.

Historismin kritiikin jälkeen Ariès esittelee *Annales*-suuntauksen perustajien historiateoreettisia ajatuksia jaksossa, joka on otsikoitu ”Eksistentiaalinen historiantutkimus”. Muistelmissaan hän selittää erikoista sanavalintaansa viittaamalla eksistentialismin muodikkuuteen filosofisena terminä sodan jälkeisinä vuosina.³³ Ariès kuvaa hyvin *Annales*-tutkijoiden iskusanat jo ennen niiden vakiintumista yleisemmässä keskustelussa. Hän korostaa lähestymistavan probleemikeskaisuutta, vertailevan tutkimusotteen tärkeyttä ja hänelle itselleen erityisen läheistä mentaliteetin käsitettä. Kommentoinnin kohteena ovat Marc Blochin maataloushistoriallinen tutkimus *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931) ja hänen juuri ennen sotaa kahtena erillisenä niteenä ilmestynyt päätyönsä *La Société féodale* (1939–1940). Sen sijaan rojalistinen Ariès ei näytä olevan lainkaan tietoinen Blochin mentaliteettihistoriallisesta päätyöstä parantajakuninkaista *Les Rois thaumaturges* (1924)³⁴ Febvren töistä kommentoinnin kohteena ovat sodan aikana ilmestyneet tutkimukset *Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle: la religion de Rabelais* (1942) ja *Autour de "l'Heftaméron": Amour Sacré, amour profane* (1944). Lisäksi Ariès kertoo lukeneensa huolellisesti läpi *Annales*-aikakauslehden vuosikerrat. Ariès kuvaa Blochin ja Febvren tutkimusotetta menneisyyttä koskevien todistusaineistojen ”psykoanalyysiksi”, ts. pyrkimykseksi paljastaa sellaista, mistä lähteet itsekään eivät näyttäisi olevan tietoisia ja mistä ne haluaisivat ehkä suorastaan vaieta.³⁵ Bloch puhui itse tässä yhteydessä ”vastahakoisista” lähteistä ja asetti tämän menettelyn selkeästi vanhaa ”positivistista” tai historistista lähteiden kronologista järjestelyä vastaan tehokkaammaksi koettuna ”kriittisenä metodina”³⁶ Myöhemmin on lähteiden psykoanalyysin sijasta puhuttu johtolankaparadigmasta ja alettu pohtia millaista muutosta se merkitsee historiantutkimuksen

päätelyssä.³⁷ Sekä kommentoidessaan *Annales*-historian yhteisiä piirteitä että Marc Blochin keskeisten töiden erityispiirteitä Ariès vaikuttaa, etenkin ajankohta huomioon ottaen, häkellyttävän tarkkanäköiseltä. Hän kiinnittää huomiota samoihin piirteisiin, joita myös monet hänen jälkeensä esiintyneet *Annales*-kommentaattorit ovat esittäneet.

Arièsin historiateoreettinen esseekokoelma päättyy pohdintaan historian roolista nykykulttuurissa. Hän esittelee lyhyesti historiasta kiinnostuneen henkilön edessä aiemmin olleen valintatilanteen. Oli omaksuttava joko ”tieteellinen” eli rankelaiseen historismiin perustuva tai poliittinen, joko konservatiivinen tai marxilainen, historianäkemyks. Hän kuitenkin kaipaa vielä lisää vaihtoehtoja sovinnaisen tarjonnan lisäksi ja kehittelee teoksessaan perustelut kolmannelle vaihtoehdolle, joka ottaisi huomioon myös ”erityisen historian”, kunkin alueen erikoisen yleiseen historiaan liukenemattoman aineksen tai kunkin ryhmän omaperäisen kokemuksen. Tällaisen paikallisia tai ryhmäkohtaisia perinteitä sisällyttävän historianäkemys hän haaveili voitavan kehitellä ottaen oppia sosiaalihistoriallisesta tutkimuksesta. Viittaus sosiaalihistoriaan tarkoittanee tässä yhteydessä *Annales*-historiaa ja erityisesti Marc Blochin antamaa esimerkkiä. Johtopäätökseen tarvittiin vuoden 1940 trauman ja sitä seuraavien vuosien vaikeuksien työstäminen ja sen ymmärtäminen, miten moderni aika kiihkeydessään ja poliittisuudessaan on intiimimpää ja henkilökohtaisempaa kuin sotaa edeltänyt aika.

Annales ja mentaliteetit 1970-luvulla

Annales-historioitsijoiden kiinnostus mentaliteettien historiaan oli huipussaan 1970-luvulla. Tunnetuin esimerkki tästä kiinnostuksesta on Jacques Le Goffin ja Pierre Noran toimittama artikkelikokoelma *Faire de l'histoire* (1974), josta on ilmestynyt supistettuja valikoimia esimerkiksi ruotsiksi ja englanniksi. Le Goff julkaisi tässä kokoelmassa paljon huomiota saaneen esseen ”monimielisestä mentaliteetin käsitteestä”. Hänen käsityksensä oli hyvin ”blochmainen”: mentaliteetti oli automaattisen ja arkisen tasoista käyttäytymistä, ”kauimpana [tietoisesta] ajattelusta”. Le Goffin arvovaltaiseen tekstiin sisältyi kuitenkin merkittävä ongelma. Useimmiten siteeratuksi tulleessa artikkelinsa kohdassa hän määritteli mentaliteetin yhteisössään täysin jaetuk-

si kulttuuriksi. Tunnetuksi tulikin luonnehdinta maailmankuvasta, jonka jakoivat niin Caesar kuin hänen vähäarvoisin legioonalaisensa tai Kolumbus ja hänen laivojensa matruusit.³⁸ Le Goff oli kuitenkin tietoinen *Annales*-patriarkkojen Febvren ja Braudelin hollantilaista kulttuurihistorioitsijaa Johan Huizingaa kohtaan kohdistamasta arvostelusta, jossa kritiikki kohdistui yhtenäiskulttuurin lähtökohtaiseen ja siten liian helppoon olettamiseen.³⁹ Le Goff kirjoittikin analysoimansa käsitteen jatkuvasti monikkomuodossa mentaliteettien historiana eikä yksikössä mentaliteettihistoriana. Kaikkien jakaman mentaliteetin lisäksi Le Goff oli valmis tutkimaan rinnakkaisia tai jopa vastakkaisia mentaliteetteja, kuten luokkamentaliteetteja samassa yhteisössä tai yhteiskunnassa. Mentaliteetit olivat hänelle siten samanaikaisesti sekä yhteisesti jaettuja että ei-jaettuja. Kaiketi juuri siksi mentaliteetin käsite oli hänestä niin monimielinen.

Le Goff ei ollut *Faire de l'histoire* -kokoelman ainoa mentaliteeteista kirjoittanut tutkija. Omalle kohdalle osuneesta artikkeliaiheesta riippumatta lähes kaikki kokoelman kirjoittajat halusivat oman siivunsa tästä uudesta muotikäsitteestä. Georges Duby'n aiheena oli ideologia sosiaalihistoriassa. Hän otti esille sellaisten menneisyydessä esiintyneiden ideologioiden tutkimisen, joista ei ole jäänyt jäljelle kuin ”satunnaisia, osittaisia tai epäluotettavia” jälkiä.⁴⁰ Hän mainitsee ensimmäisenä esimerkkinään ”kansanomaiset ideologiat” ja pohti, miten hallitsevien luokkien tekemät puutteelliset ja jopa vihamieliset huomiot ideologioiden ilmenemisestä voisivat toimia historiantutkijalle lähteinä. Hän otti myös esille ”protestin ja kapinan ideologiat”, joita on määrätietoisesti juurittu kansan mielistä niin että viimeinenkin jälki on hävinnyt.⁴¹ Historiantutkimuksen soveltamat epäsuorat päättelymenetelmät ovat tässä tapauksessa samanlaisia kuin varsinaisessa mentaliteettien historiassa, Duby vain kirjoittaa ideologioista, jotka tavallisesti käsitetään tietoisesti ja huolellisella tavalla muotoiluiksi maailmankuviksi tai poliittisiksi ohjelmiksi.

Samassa Le Goffin ja Noran toimittamassa kokoelmassa liikutaan ainakin muutamassa muussakin tekstissä hetkittäin mentaliteettien historian parissa. Alphonse Dupront artikkelissaan uskontoantropologisesta lähestymistavasta ja Dominique Julia artikkelissaan uskonto-historiallisesta lähestymistavasta nostavat aika ajoin esille mentaliteet-

titutkimukseen liittyviä käsityksiä ja ongelmia. Uskonto onkin niitä elämänalueita, joiden riittejä ja symboleita on ollut luontevaa tutkia uskonnollisten käsitysten levinneisyyden ja muutosten hahmottelussa. Dupront itse on tullut tunnetuksi tutkimuksestaan Lännessä satoja vuosia vallinneesta ristiretkien traditiosta. Julia puolestaan pohtii keinoja kansanomaisen hurskauden muotojen ”palauttamiseen” sellaisiin käytäntöihin kuin pyhiinvaellukset, parannusriitit, suhtautuminen köyhyyteen tai messiaanisten ja harhaoppisten liikkeiden tutkiminen.⁴² Lisäksi vielä kahdessa muussakin tekstissä, Pierre Chaunun taloushistoriaa ja André Burguière’n väestöhistoriaa käsittelevissä artikkeleissa viitataan mentaliteetteihin kiinnostavilla tavoilla. Chaunu viittaa aikasarjahistorian soveltamiseen ”kollektiiviseen psykologiaan”, historian-tutkimukseen ns. kolmannella kulttuurin tasolla. Burguière puolestaan oli yksi niitä harvoja, toinen on Dominique Julia, jotka ottivat esille Philippe Arièsin käsitykset väestöllisen käyttäytymisen muutoksesta varhaisessa uuden ajan Ranskassa.⁴³ Vielä voi lisätä, että kirjahistoriaa esittelevässä esseessään Roger Chartier ja Daniel Roche pohtivat sitä, miten rahvaalle suunnattu populaarikirjallisuus heijastaa tai ilmaisee yhteiskunnallisesti alistettujen ryhmien omaa kulttuuria.

Kokonaisuudessaan *Faire de l'histoire*-kokoelmaa tarkastelemalla ei synny vaikutelmaa yhtenäisestä Marc Blochiin ajatuksiin nojaavasta mentaliteettien historian läpimurrosta, vaan varsin kirjavasta joukosta erilaisia ajatuksia, jotka kaikki pohtivat epäsuoria päättelymenetelmiä tiedostamattomien käytäntöjen, tukahdutettujen käsitysten ja marginaaliin työnnettyjen maailmankuvien tuomisessa näkösalille.⁴⁴ Tähän mentaliteettihistoriallisten lähestymistapojen kirjoon nähden Arièsin tapa hahmottaa mentaliteettimuutosta olisi sopinut omana kontribuutionaan luontevalla tavalla, jos siihen olisi jo 1970-luvulla suhtauduttu riittävän arvostavasti.

Arièsin asema mentaliteettien historiassa

Ranskalaiset tutkijat jakavat mentaliteettien historian tradition mielellään vain kahteen erilliseen vaiheeseen. Edellä jo referoidun vakiintuneen tulkinnan mukaan mentaliteettien historia muotoiltiin akateemiseksi tutkimuskohteeksi 1950-luvun jälkipuoliskolla Georges Duby’n

ja Robert Mandrou'n ponnistelujen ansioista. Edeltävänä vaiheena, eräänlaisen mentaliteettien historian esivaiheena, tuodaan esille lyhyin maininnoin *Annales*-suuntauksen perustajien Marc Blochin ja Lucien Febvren eräät pioneerityöt. Usein kuitenkin korostetaan, että nämä pioneirit käyttivät vain harvoin käsitettä mentaliteetti ja suosivat sen rinnalla useita muita ilmauksia. Terminologisen horjunnan katsotaan tarkoittavan sitä, ettei mentaliteettien historian näkökulma ollut vielä selkiytynyt ja muodostanut itsenäistä lähestymistapaa. Vaikutteidenantajina mentaliteettien historian kehkeytymiselle saatetaan joskus mainita myös saksalainen Max Weber ja hollantilainen Johan Huizinga. Weber nostetaan tässä yhteydessä esille esseensä *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin "henki"* (1904–1905) ansiosta, Huizinga puolestaan kulttuurihistoriallisella työnsä *Keskiajan syksy* (1919) nojalla. On helppo huomata, että tämä ranskalaisen historian tutkimuksen historiassa omaksuttu tapa esittää mentaliteettien historian etabloituminen sivuuttaa kokonaan Philippe Arièsin 1940- ja 1950-luvulla tekemän työn.

Kuvaava esimerkki Arièsin ristiriitaisesta asemasta mentaliteettien historian kehkeytymisessä on Roger Chartierin hakusana-artikkeli mentaliteettien historiasta Lawrence Kritzmanin toimittamassa tietosanakirjassa *The Columbia History of Twentieth-Century French Thought* (2006).⁴⁵ Pitäen tiukasti kiinni mentaliteetti-termin käytöstä Chartier esittää, että mentaliteettien historian akateemisen tutkimuksen lähestymistapana Ranskassa kehittivät Georges Duby ja Robert Mandrou vuosien 1956–1960 aikana. Philippe Arièsin rooli mentaliteettien historian pioneerina hämärtyy, mutta Chartier käsittelee kuitenkin hänen kontribuutiotaan myöhemmin samassa artikkelissa. Onkin huomionarvoista, että vielä tämän artikkelin alkuperäisessä vuonna 1982 ilmestyneessä versiossa Roger Chartier ei maininnut lainkaan Arièsin nimeä.⁴⁶ Tämänkin tekstin historia kertoo Arièsin arvostuksen suuresta muutoksesta ja hänen asemansa erikoisuudesta. Mutta vasta 2000-luvun puolella André Burguièren laajassa esseessä *Annales*-historian vaiheista Ariès nousee Blochin ja Febvren rinnalle mentaliteettien historian pioneeriksi. Burguièren essee on mielenkiintoinen *Annales*-piirin sisältä tulevana arviona, joka Arièsin lisäksi liittää myös Michel Foucault'n entistä tiiviimmin osaksi ranskalaista historian tutkimusta.⁴⁷

Chartierin artikkelissaan esittämä käsitys mentaliteettien historian syntyvaiheista on siis vähintäänkin epäjohdonmukainen, sillä sivuuttaessaan Arièsin pioneeriroolin hän käsittelee kuitenkin Marc Blochin ja Lucien Febvren vielä varhaisempia mentaliteetikäsityksiä ja tuo esille termejä, joita Bloch ja Febvre käyttivät mentaliteetin synonyyminä tai korvikkeena. Näin mentaliteetin käsitteen johdonmukainen soveltaminen ei voi toimia syynä Arièsin sivuuttamiselle, hänhän käytti Blochin ja Febvren tapaan useita rinnakkaisia termejä tutkimastaan ilmiöstä. *Annales*-koulukunnan pioneereihin viittaaminen on muutenkin kiinnostavaa, koska Chartier tulee siten nostaneeksi esille tärkeän kysymyksen mentaliteetin määrittelystä joko kaikille yhteisenä ”ajan henkenä” tai useiden rinnakkaisten mentaliteettien mahdollisuutena.

Annales-suuntauksen pioneerit eivät siis vakiinnuttaneet vielä elinaikanaan selkeästi jäsentynyttä mentaliteetin käsitettä. Mutta se, että jollakin käsitteellä on käyttökelpoisia vastineita, joiden avulla tekstiin voi saada ilmeikästä vaihtelua, ei välttämättä sinänsä merkitse käsitysten epäselvyyttä tai horjuvuutta. Mentaliteettien historian tutkimuskohteen täsmällisempi pohtiminen nousi suosituksi aiheeksi historioteoreettisessa pohdiskelussa vasta 1970- ja 1980-luvulla, kuten edellä olen esittänyt. Bloch ja Febvre sovelsivat kokonaista käsitteiden perhettä ilmaistessaan käsityksiään tästä inhimillisen elämän alueesta. He käyttivät myös mentaliteetti-sanaa, joka oli vakiintunut yleiseen puheenparteen 1900-luvun alussa toisaalta kaunokirjallisuuden ja toisaalta antropologisen tutkimuksen kautta. Tyypillistä on Marc Blochin soveltama käsitteiden käyttö *La Société féodale*-teoksessa. Mentaliteetti-termin ohella hän viljelee esimerkiksi sellaisia ilmauksia kuin ”mentaalinen atmosfääri” (*l’atmosphère mentale*), ”talouselämän sävy” (*tonalité économique*) tai ”uskonnollinen mentaliteetti” (*mentalité religieuse*). Lucien Febvrelle puolestaan *sensibilité*-termi oli tärkeä ja hän nähtävästi kehittäi 1950-luvulla jonkinlaista historiallista (sosiaali) psykologiaa.⁴⁸

Tiiviit esitykset mentaliteettien historian kaksivaiheisesta kehityksestä jättävät kokonaan sivuun sen tutkimuksen 1940- ja 1950-luvulla, jota itse olen aiemmin luonnehtinut väestöhistorialliseksi mentaliteettihistoriaksi.⁴⁹ Arièsin väestöhistoriasta ponnistavan otteen takia tämän mentaliteettien historian kerrostuman huomioiminen on

kuitenkin tärkeitä. Voi myös ajatella, että maailmankuvan asemesta väestöhistoriallinen mentaliteettien historian vaihe pohjautui enemmän kansanluonteen käsitteeseen.⁵⁰ Tämä olisi luontevaa, koska väestötiedot esitetään yleensä johonkin yhtenäiseen alueeseen (esimerkiksi valtio tai maakunta) viittaamalla. Ranskassa väestöhistorias- ta inspiraationsa hakenut mentaliteettihistoria, esimerkiksi juuri Philippe Arièsin ja Louis Chevalierin tekemä tutkimus, edeltävät selvästi Duby'n ja Mandrou'n avauksia 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Lisäksi erityisesti Arièsin kohdalla on todettava, että hän itse viittaa 1940- ja 1950-luvuilla julkaisemissaan tutkimuksissa innoituksen lähteenä jatkuvasti Marc Blochiin. Viittaukset Lucien Febvreen ovat myös sävyiltään kunnioittavia, vaikka saattavat sisältää myös arvostelua. Ariès käyttää jatkuvasti lähinnä Blochin ajatteluun liitettyjä käsitteitä *mentalité*, *structure mentale* ja *climat mental*. Satunnaisemmin Ariès turvautuu myös Febvreen tiiviisti liitettyyn termeihin *sensibilité* tai *outillage mental* (mentaaliset työkalut). Mentaliteetin synonyymiksi saattaa kelvata myös käsite asenne (*attitude*).⁵¹

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että Ariès mentaliteettien historiaa pohtiessaan on noudattanut *Annales*-patriarkkojen menettelytapoja, seurannut mieluummin Blochin tapaa soveltaa käsitteitä hylkäämättä kuitenkaan täysin Febvrenkään mielellään soveltamaa *sensibilité*-termiä ja painottanut piilossa olevan, ei-artikuloituneen inhimillisen suhtautumisen tai kokemuksen kerroksen tavoittamista.

Omaperäinen Ariès

Edellä on jo tullut esille muutamia ristiriitaisia piirteitä Philippe Arièsin tutkijapersoonallisuudesta. Hän oli äärioikeistolainen ajatteli- ja, joka vähitellen vieraantui nuoruuden ja opiskeluaikojen poliittisesta viitekehyksestä ja lopulta 1960-luvulla löysi yhteisen sävelen opiskelijaradikalismin eräiden virtausten kanssa. Vasta 1970-luvun alusta lähtien solmiutuivat myös luontevasti suhteet *Annales*-ryhmittymän nuoremman tutkijajoukon kanssa, vaikka Ariès oli tuntenut teoreettista vetoa tämän suuntauksen ajattelutapaan jo 1940-luvun alusta saakka. Merkittävää Arièsille oli myös 1970-luvulla alkanut yhteistyö Michel Foucault'n kanssa. Erityisesti Arièsin 1974 ilmestynyt kuole-

man historia vaikutti voimakkaasti Foucault'n projektiin länsimaisen seksuaalisuuden historiasta.⁵² Jossain suhteessa Arièsin ideologinen asema muistuttaa eräitä arvioita Honoré de Balzacin vanhoillisesta rojalismista, joka tuotti kaunokirjallisuuteen sovellettuna uusia yhteiskunnallisia rakenteita suomivaa, epäkohtia ja väärinkäytöksiä paljastavaa nautittavaa tekstiä.

Jotain voi kuitenkin jäädä kysymään. Mielestäni voi edelleen pohtia Arièsin tuotannon jonkinlaisen perusidean luonnetta, kysymystä syntyvyyden säännöstelyn alkamisesta Ranskassa ja tuon vapaaehtoisesti noudatetun säännöstelyn vaikutusta väestökehitykseen. Arièsin lähtökohta oli omaperäinen ja erosi aikalaisajattelusta. Tekee mieli kysyä, millaista oli Arièsin väestöpoliittisen ajatteluun liittyvä omaperäisyys. Oliko se perustaltaan kriittistä suhteessa oikeistolaiseen syntyvyyttä suosivaan väestöpoliittiseen ajatteluun? Vai oliko motivaatio enemmän käytännöllinen? Toisin sanoen halusiko Ariès vain sanoa, että rotuajattelun ja eugeniikan pohjalta lähtevä ajattelu ei ole käytännöllistä ja toimivaa politiikkaa? Koska rotuajattelun lähtökohdat eivät ottaneet Arièsin mielestä huomioon väestön omia mielialoja ja ajatuksia, väestöllisen käyttäytymisen ”salaista” motivaatiopohjaa, sen pohjalta ei voitu tehdä realistista politiikkaa, jolla olisi ollut tarkoitettuja vaikutuksia.

Toinen kysymys Arièsin ajattelun omaperäisyydestä liittyy modernisaatioteoriaan, yhteiskuntatieteelliseen ajatteluun, joka nousi länsimaissa hallitsevaan asemaan toisen maailmansodan jälkeen, ajatteluun, joka oli pitkään kehitysteorioiden ja kehitysaputoiminnan taustalla. Modernisaatioteoriahan lähtee ideologisen kasvatuksen ja koulutuksen merkityksen korostamisesta hyvin elitistisellä tavalla: uudet ylhäältä annetut arvot johtavat uuteen ylhäältä annettuun ajatteluun. Ariès onnistui kehittämään näkökulmaa, joka oli tavallaan päinvastainen modernisaatioteoriaan nähden. Kannattaa miettiä, kuinka tietoinen hän oli ideologisesta asemastaan ja olisiko ollut mahdollista, että hän olisi kehitellyt vastaavia näkökulmia enää 1960-luvulla, kun modernisaatioteorian hegemoninen asema oli juurtunut laajemmin. Oikeistolaiselle älykölle ehkä vain 1940-luku ja 1950-luvun alku olivat mahdollisia ajankohtia tämänkaltaisen, myöhemmin kriittiseksi osoittautuneen näkökulman kehittelylle. Ehkäpä Philippe Ariès on rinnastettavissa niihin Keski-Euroopan oikeistolaisiin intellektuelleihin,

jotka 1940-luvulla pettyivät Natsi-Saksaan asettamissaan toiveissa ja ryhtyivät kehittelemään, kuten Lutz Niethammer on kertonut teoksessaan *Posthistoire: Has History Come to an End?* (1989), radikaaleja historianfilosofisia teorioita ”historian lopusta”. Mutta tähänkin ryhmään sijoitettuna Ariès oli se, joka tietysti liikkui päinvastaiseen suuntaan kuin muut.

Lähdin kirjoittamaan tätä artikkelia Patrick Huttonin Ariès-elämäkerran antamien virikkeiden pohjalta. Hutton ei esittele Arièsin työtä nykyajan kannalta tärkeänä, vaan pikemminkin jo asemansa vakiinnuttaneen modernin klassikon tuotantona. Arièsin työllä on itseisarvoisen tärkeä merkitys osana historiantutkimuksen kollektiivista kokemusta. Sen sijaan edellisessä monografiassaan *History as an Art of Memory* (1993) hän liitti Philippe Arièsin tiiviisti 1980- ja 1990-luvulla muodikkaaksi nousseeseen muistamisen historiaan. Arièsin kuolinvuonna 1984 Ranskassa alkoi ilmestyä Pierre Noran ideoima ja toimittama moniniteinen teossarja *Les Lieux de mémoire* (1984–1993). Samaan aikaan muistaminen ja unohtaminen nousivat monella muullakin taholla suosituiksi tutkimuskohteiksi.⁵³ Arièsin keskeinen historiateoreettinen anti on valtiollisen historian kolonisoimien perheen, suvun ja alueen historian nostaminen historiantutkimuksen keskiöön. Näin Arièsin työ antaa hyviä perusteita luopua valtiollisesta tai kansallisesta historiasta ainoana oikeana historiantutkimuksen valtavirran jäsennysperustana.

Huttonin 1990-luvun alussa tekemää Arièsin työn uudelleenarviointia osana muistamisen historiaa voidaan täydentää eräällä tuoreemmalla arviolla. Tarkoitan Jeremy D. Popkinin teosta *History, Historians & Autobiography* (2005) historiantutkijoiden kirjoittamista omaelämäkertoista. Historioitsijoiden omaelämäkertoja on toki ilmestynyt aiemminkin, tunnetuimpina Edward Gibbonin, Benedetto Crocen ja R. G. Collingwoodin teokset, mutta Arièsin muistelman *Un historien du dimanche* (1980) aloitti uuden innostuksen historiantutkijoiden parissa. Haastattelujen ja muistelmien määrä on sen jälkeen kasvanut nopeaan tahtiin. Kertomalla avoimesti häkellyttävän monipolvisen tutkijanuransa käännteistä, epäonnistumisistaan ja harhapoluistaan, mutta myös voitoistaan ja menestyksestään, Ariès antoi rohkaisevan mallin muille. Eräät historiantutkijat ovat tuoneet myös oman elämänhistori-

ansa osaksi tutkimuksensa argumentointia.⁵⁴ Näin historian diskurssi, käyttäkseni Roland Barthesin termiä, täydentyy toisella kertomuksen muodolla, omaelämäkerrallisella kerronnalla.

Viitteet

- 1 Haluan kiittää YTT Matti Virtasta artikkelin ensimmäisen version oivalta-
vasta kommentoinnista. Samalla lämmin kiitos hyvästä yhteistyöstä tässä
teoksessa mukana oleville kollegoille.
- 2 Tunnettuina esimerkkeinä voisi mainita Marc Blochin elämäkerran (Fink
1989) ja Eric Hobsbawmin muistelmateoksen (Hobsbawm 2003).
- 3 Burke 2004. Burke sivuutti Arièsin roolin myös 1986 julkaisemassaan katsa-
uksessa mentaliteettien historiaan. Burke 1997 (1986).
- 4 Burke 2004, 141–143.
- 5 Burke 1990, 67–69.
- 6 Burke 1990, 68.
- 7 Burke 2005, 47.
- 8 Le Goff 1985 (1974).
- 9 Duby 1994, 118. Ensimmäinen katsaus mentaliteettien historian käsittee-
seen, joka ottaa Philippe Arièsin merkityksen vakavasti, on Patrick H. Hut-
tonin artikkeli vuodelta 1981.
- 10 Itse asiassa Duby ja Mandrou itsenäisen uuden tutkimuksen asemesta vain
käyttävät mentaliteetteja kuvaavia käsitteitä tässä yleisesityksessään. Teoksen
keskeinen jäsentävä käsite on sivilisaatio (kulttuuri). Vrt. Duby & Mandrou
1965.
- 11 Hutton 2004, 41–42.
- 12 Hutton 2004, 22–23, 37.
- 13 Dosse 1994, 171.
- 14 Braudel 1980, 36 ja 66–67. On kuitenkin totta, ettei Braudelkaan julkaissut
Arièsin teoksesta kokonaista arvostelua.
- 15 Hutton 2004, 43. Tämä on opetusministeriöön jätetty luentosarjan suunnit-
telma.
- 16 Työn peruskirja oli marsalkka Pétainin johtaman hallituksen 1941 saksalai-
sen esimerkin mukaan säätämä korporatistinen laki.
- 17 Tästä on kirjoittanut laajemmin esimerkiksi Quine 1996, 52–88.
- 18 Ariès 1994 (1993), 25.
- 19 Vrt. artikkeliin ”Das Geheimnis” teoksessa Ariès 1994, 22–34.
- 20 Historiantutkimusta tuntemattomia lukijoita varten tarvittaneen määritel-
mä historismista, koska sitä ei enää nykyisin löydy hakuteoksista. Historis-
tisen paradigman mukaan historiantutkimuksen tutkimuskohde muodos-
tui uniikeista tapahtumista, joita ei voinut niiden ainutlaatuisuuden vuoksi
määritellä käsitteellisesti tai tutkia kvantitatiivisesti, vaan ainoastaan asettaa

- kronologiseen järjestykseen. Tapahtumien ainutlaatuisuus perustui siihen, että kyse oli yksilöllisestä aikalaiskokemuksesta. Objektiivinen tieto kokemuksesta saatiin eläytymällä aikalaispäättäjien motiiveihin ja tarkoituksiin. Tutkija ei saanut jättää tekstiin merkkejä itsestään ja omasta aikakaudestaan. Historistinen tutkimus piti tärkeimpinä tutkimuskohteina kansakunnan ja kansallisvaltion historiaa ja joutui siksikin arvostelun kohteeksi jo 1800-luvulla. Yhteiskuntatieteilijät, jotka usein pitävät historismia ainoana historian tutkimuksen koulukuntana, unohtavat mm. talous- ja sosiaalishistorian sekä kultuurihistorian, jotka kuitenkin vakiintuivat akateemisina historian tutkimuksen suuntauksina jo 1800-luvulla.
- 21 Hutton 2004, 78.
- 22 Hutton 2004, 63. Vastaava ohjelmallinen muotoilu löytyy myös 1980 Sak-
sassa pidetyn väestöhistoriallisen konferenssisiesitelmän johdannosta. Vrt.
Ariès 1980.
- 23 Febvren keskeinen ohjelmallinen essee on ”La sensibilité et l’histoire: Com-
ment reconstituer la vie affective d’autrefois?” (1941, engl. käännös ilmestyi
teoksessa Febvre 1983, 12–43). Febvren mentaliteettien historiaa sivuavia
esseitä ja arvosteluita koottiin 1980-luvulla kokoelmaan *La sensibilité dans l’*
histoire (Chartier et al. 1987).
- 24 En tiedä miksi Lucien Febvre ei tässä viittaa lainkaan Georges Lefebvren
teokseen *La Grande Peur de 1789* (1932), josta hän itsekin kirjoitti laajan
arvostelun vuonna 1933 (ks. Chartier et al. 1987, 133–140). Sivuuttaminen
saattaa liittyä saksalaismiehityksen olosuhteisiin ja Lefebvren nimen tulen-
arkuuteen. Lefebvren tutkimus nousi maineeseen mentaliteettien historian
nousun myötä ja siitä on mm. hyvä englanninkielinen käännös (Lefebvre
1973).
- 25 Molemmat Foucault’n tekstit on suomennettu. Ks. Foucault 1980 ja Fou-
cault 1998.
- 26 Ariès 1994 (1978), 26–27.
- 27 Vovelle 1990, 9.
- 28 Esimerkiksi Jacques Revel sivuuttaa esseessään *Annales*-ryhmän historia-
teoreettiseen ajattelun kehityksestä Arièsin kolme ensimmäistä teosta totea-
malla vähättelevästi, että ne ”uusista ideoistaan huolimatta herättivät huo-
miota vain hänen kanssaan samoin ajattelevissa piireissä”. Revel ei myöskään
sijoita Arièsia mentaliteettien historian traditioon, vaan pikemminkin sen
ulkopuolelle. Ks. Revel 1995, 35–36.
- 29 Braudel 1980 (1969).
- 30 Lévi-Strauss 1997 (1955).
- 31 Viime vuosikymmenien historian tutkimuksen historiaa Länsi-Euroopassa
koskevassa tutkimuksessa modernin kaltaisen historianäkäsityksen synty
ajoitetaan yleisesti 1550- tai 1560-luvulle. Ks. esimerkiksi George Huppertin
teosta *The Idea of Perfect History* (1970), jossa viitataan muutaman kerran
myös Arièsin 1954 julkaisemaan teokseen.

- 32 Ks. esim. Kelley 1998 tai Grafton 2007.
- 33 Ariès 1990, 101.
- 34 Muistelmissaan hän viittaa vain ohimennen teokseen Ranskan ja Englannin kuninkaista ihmeparantajina. Ariès 1980, 47–48.
- 35 Nuoremmat *Annales*-suuntauksen historioitsijat pohtivat 1980-luvulla Freudin ajattelun tuntemattomuuden merkitystä mentaliteettien historialle Ranskassa. André Burguière (1982, 436) mielestä vasta Michel de Certeau sovelsi tietoisemmin, mutta silti laihoihin tuloksiin, psykoanalyyttistä lähestymistapaa eksoottisten ilmiöiden, kuten manaamisen ja ekstaasin, tulkintaan. Burguière mainitsee erityisesti de Certeau'n vuonna 1970 ilmestyneen tutkimuksen *La Possession du Loudun*. Francois Furet puolestaan esittää alun perin vuonna 1981 ilmestyneessä artikkelissaan, joka toimii johdantona vuonna 1984 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa, mentaliteettien historian ”useimmiten vain gallialaisena korvikkeena marxilaisuudelle ja psykoanalyysille”. Furet 1984, 16.
- 36 Sivula 2006, Peltonen 2006.
- 37 Käsitteen johtolankaparadigma on tehnyt tunnetuksi Carlo Ginzburg samannimisellä esseellään. Ks. Ginzburg 1996. Vrt. Peltonen 2007, 16–18. Johtolanka-ajatuksen soveltaminen edellyttää anomalisen yksityiskohdan, esimerkiksi vanhaan ja vakiintuneeseen teoriaan soveltumattoman yksittäistapausten nostamisen tutkimuksen lähtökohdaksi ja se muistuttaa monien poliisi- tai salapoliisiromaaniin tunnetuksi tekemää ajattelutapaa. Ginzburg viittaa mielellään lääketieteeseen johtolankaparadigman lähtökohtana, sairauden oireiden tulkitsemiseen itse sairauden merkkeinä.
- 38 Jacques Le Goff 1985, 169.
- 39 Ks. esim. Febvre 1973, 16 tai Braudel 1980, 207–208.
- 40 Duby 1985, 156.
- 41 Duby 1985, 156.
- 42 Julia 1990, 136–140.
- 43 Molemmat viittaavat vain Arièsin väestöhistorialliseen monografiaan vuodelta 1948, mutta eivät myöhempiin teksteihin.
- 44 Myös Francois Furet pohtii kuuluisassa artikkelissaan ”De l'histoire-récit à l'histoire-problème” sitä, miten tutkita mentaliteetteja käyttäytymismuotojen jättämien jälkien perusteella. (Furet 1984, 54–67, sitaatti on sivulta 64).
- 45 Chartier 2006, 54–59.
- 46 Chartier 1982, 13–46. Artikkelin ensimmäinen ranskankielinen versio ilmestyi vuonna 1983 ja on julkaistu uudelleen teoksessa Chartier et al. 1987, 7–37. Chartier viittaa artikkelin vuoden 1982 versiossa Ariësiin kuitenkin yhden kerran alaviitteessä. Chartier 1982, 22.
- 47 Burguière 2009, 178–179.
- 48 Vrt. Chartier 1982 ja Chartier 2006. Aikalaistutkijoista tähän sodanjälkeiseen historian ja psykologian lähestymiseen reagoi mm. venäläinen historioitsija Boris Porshnev (Porshnev 1970).

- 49 Peltonen 1992, 51–54.
- 50 Kansanluonne-käsitteen klassinen esitys on Humeen essee 1700-luvulta ”On National Characters.” Hume 1996.
- 51 Vrt. Ariès 1948, 345, 366, 367, 378, 383 (*mentalité*); 16, 344, 407 (*structure mentale*) ja 357 (*climat mental*), 383 (*outillage mental*); Ariès 1954, 115, 228, 234, 234, 237, 237, 241 (*mentalité*), 228, 230 (*structure mentale*). Jälkimmäisen teoksen sanavarasto on kuitenkin tässä suhteessa laajempi ja ehkä myös vaikeasti verrattavissa käsiteltävän aiheen erilaisen luonteen takia. Mutta siitä voi poimia pohdittavaksi myös termit *émotion de histoire* (86), *sensibilité historique* (75, 103, 168, 169), *curiosité historique* (54, 160, 168, 174, 175, 215), *attitude devant l'histoire* (240).
- 52 Szakolczai 1998, 241–242.
- 53 Ks. Peltonen 1999, 95–106.
- 54 Omaelämäkerrallisen otteen soveltamisesta tutkimuksessa paradigmaattinen esimerkki on Steedman 1986.

Kirjallisuus

- Ariès, Philippe: *Les Traditions sociales les pays de France*. Les Editions de la Nouvelle France, Paris 1943.
- Ariès, Philippe: *Histoire des populations francaises et le leurs attitudes devant la vie depuis le XVIII siècle*. Editions Self, Paris 1948.
- Ariès, Philippe: Two Successive Motivations for the Declining Birth Rate in the West. *Population and Development Review* 6 (4) 1980, 645–650.
- Ariès, Philippe: *Zeit und Geschichte*. Alkuteos *Le Temps de l'histoire* (1954). Athenäum 1988.
- Ariès, Philippe: *Ein Sonntagshistoriker. Philippe Ariès über sich*. Anton Hain 1990.
- Ariès, Philippe: *Saint-Pierre oder die Süsse des Lebens. Versuche der Erinnerung*. Wagenbach, Berlin 1994.
- Bloch, Marc: *Historian puolustus*. Alkuteos *Apologie pour l'histoire, ou Métier d'historien* (1949). Suom. Ossi Lehtiö, Elina Suolahti ja Matti Berger. Artemisia edizioni, Helsinki 2003.
- Braudel, Fernand: *On History*. Alkuteos *Écrits sur l'histoire* (1969). Chicago University Press, Chicago 1980.
- Burguière, André: The Fate of the History of *Mentalités* in the *Annales*. *Comparative Studies in Society and History* 24 (3) 1982, 424–437.
- Burguière, André: Demography. Teoksessa *Constructing the Past. Essays in Historical Methodology*. Toim. Jacques Le Goff ja Pierre Nora. Cambridge University Press, Cambridge 1985, 99–122.
- Burguière, André: Der Begriff der 'Mentalitäten' bei Marc Bloch und Lucien Febvre: zwei Auffassungen, zwei Wege. Teoksessa *Mentalitäten-Geschichte. Zur historischen Rekonstruktion geistiger Prozesse*. Toim. Ulrich Raulff. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1987, 33–49.

- Burguière, André: *The Annales-School. An Intellectual History*. Käänt. Jane Marie Todd. Cornell University Press, Ithaca and London 2009.
- Burke, Peter: *The French Historical Revolution. The Annales School 1929–89*. Polity Press, Cambridge 1990.
- Burke, Peter: Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities. Teoksessa Peter Burke: *Varieties of Cultural History*. Polity Press, Cambridge 1997, 162–182. Ilmestyi alun perin aikakauslehdessä *History of European Ideas* 7/1986, 439–451.
- Burke, Peter: *What is Cultural History?* Polity, Cambridge 2004.
- Burke, Peter: *History and Social Theory*. Second Edition. Polity Cambridge 2005.
- Chartier, Roger: Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories. Teoksessa *Modern European Intellectual History. Reappraisals & New Perspectives*. Toim. Dominick LaCapra ja Stephen L. Kaplan. Cornell University Press 1982, 13–46.
- Chartier, Roger: Friendship with History, Philippe Ariès. Teoksessa Roger Chartier: *On the Edge of the Cliff. History, Language, and Practices*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1997, 145–164.
- Chartier, Roger: *Histoire des mentalités*. Teoksessa *The Columbia History of Twentieth-Century French Thought*. Toim. Lawrence Kritzman. Columbia University Press, New York 2006, 54–59.
- Chartier, Roger et al.: *La sensibilité dans l'histoire*. Gérard Monfort, Saint-Pierre-de-Salerne 1987.
- Chevalier, Louis: *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*. Plon, Paris 1958.
- Chevalier, Louis: *The Assassination of Paris. With a New Epilogue by the Author*. University of Chicago Press, Chicago & London 1994 (1977).
- Domanska, Ewa: *Encounters. Philosophy of History after Postmodernism*. University Press of Virginia, Charlottesville and London 1998.
- Dosse, Francois: *New History in France: The Triumph of the Annales*. University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1994.
- Duby, Georges, Mandrou, Robert: *A History of French Civilisation*. Weidenfeld & Nicolson, London 1965.
- Duby, Georges: Ideologies in Social History. Teoksessa *Constructing the Past: Essays in Historical Methodology*. Toim. Jacques Le Goff ja Pierre Nora. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Duby, Georges: *History Continues*. University of Chicago Press, Chicago 1994.
- Febvre, Lucien: *A New Kind of History*. Toim. Peter Burke. London: Routledge & Kegan Paul, London 1973.
- Febvre, Lucien: *Das Gewissen des Historikers*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1988.
- Fink, Caroline: *Marc Bloch: A Life in History*. Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- Flandrin, Jean-Louis: *Contraception, Marriage and Love in the Christian West*.

- Teoksessa *French Studies in History*. Vol. 2. Departures. Toim. Maurice Aymard ja Harbans Mukha. Orient Longman 1990, 44–71.
- Foucault, Michel: *Tärkkailla ja rangaista*. Alkuteos *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (1975). Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki 1980.
- Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Alkuteos *Histoire de la sexualité* (1976–1984). Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Furet, Francois: From Narrative History to Problem-oriented History. Teoksessa Francois Furet: *In the Workshop of History*. University of Chicago Press, Chicago 1984, 54–67.
- Ginzburg, Carlo: Johtolankoja. Merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historia. Teoksessa Carlo Ginzburg: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Gaudeamus, Helsinki 1996, 37–76.
- Grafton, Anthony: *What Was History. The Art of History in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Halphen, Louis: *Johdatus historiantutkimukseen*. Alkuteos *Introduction à l'histoire* (1946). Suom. Eino E. Suolahti. Historiallinen kirjasto XIV. WSOY, Porvoo ja Helsinki 1951.
- Hobsbawm, Eric: *Interesting Times. A Twentieth-Century Life*. Abacus, London 2003.
- Hume, David: On National Characters. Teoksessa David Hume: *Selected Essays*. Oxford University Press, Oxford and New York 1996, 113–125.
- Huppert, George: *The Idea of Perfect History. Historical Erudition and Historical Philosophie in Renaissance France*. University of Illinois Press, Urbana 1970.
- Hutton, Patrick H.: The History of Mentalities: The New Map of Cultural History. *History and Theory* 20 (3) 1981, 237–259.
- Hutton, Patrick H.: The Problem of Memory in the Historical Writings of Philippe Ariès. *History and Memory* 4 (1) 1992, 95–122.
- Hutton, Patrick H.: Philippe Ariès: Between Tradition and History. Teoksessa Patrick H. Hutton: *History as an Art of Memory*. University of Vermont 1993, 91–105.
- Hutton, Patrick H.: The Politics of the Young Philippe Ariès. *French Historical Studies* 21 (3) 1998, 475–495.
- Hutton, Patrick H.: The Postwar Politics of Philippe Ariès. *Journal of Contemporary History* 34 (3) 1999, 365–381.
- Hutton, Patrick H.: *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History*. University of Massachusetts Press, Amherst and Boston 2004.
- Julia, Dominique: An Approach to the History of Religion. Teoksessa *French Studies in History. Volume 2. The Departures*. Toim. Maurice Aymard ja Harbans Mukhia. Orient Longman, Bombay 1990, 128–158.
- Lefebvre, Georges: *The Great Fear of 1789. Rural Panic in Revolutionary France*. Käänt. Joan White. Princeton University Press, Princeton 1983.

- Lévi-Strauss, Claude: *Tropiikin kasvot*. Alkuteos *Tristes tropiques* (1955). Suom. Ville Keynäs. Liki-kirjat, Helsinki 1997.
- Kelley, Donald R.: *Faces of History: Historical Inquiry from Herodotos to Herder*. Yale University Press, New Haven and London 1998.
- Kemppainen, Ilona (Pajari): *Isänmaan uhrin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Marrou, Henri-Irene: *The Meaning of History*. Alkuteos *De la connaissance historique* (1954). Palm Publishers, Montreal 1966.
- Niethammer, Lutz: *Posthistoire. Has History Come to an End?* Verso, London 1992.
- Pallares-Burke: Maria Lúcia G.: *The New History. Confessions and Conversations*. Polity, Cambridge 2002.
- Peltonen, Matti: Mentaliteettien historian vaiheet. Teoksessa Matti Peltonen: *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki ja jää, Tampere 1992, 47–62.
- Peltonen, Matti: Pierre Noran muistihistoria. Teoksessa Matti Peltonen: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki 1999, 95–116.
- Peltonen, Matti: Marc Bloch, tyypillinen poikkeus. Esipuhe teoksessa Marc Bloch: *Historian puolustus*. Artemisia edizioni, Helsinki 2003, 9–24.
- Peltonen, Matti: Ginzburgin suodatin ja sorron arkistot. Esipuhe teoksessa Carlo Ginzburg: *Juusto ja madot: 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Gaudeamus, Helsinki 2007, 9–22.
- Popkin, Jeremy D.: *History, Historians & Autobiography*. The University of Chicago Press, Chicago and London 2005.
- Porshnev, B.: *Social Psychology and History*. Progress Publishers, Moscow 1970.
- Quine, Maria Sophia: *Population Politics in Twentieth-Century Europe. Fascist dictatorships and liberal democracies*. Routledge 1996.
- Rahikainen, Marjatta: *Centuries of Child Labour: European Experiences from the Seventeenth to the Twentieth Century*. Ashgate, Aldershot 2004.
- Revel, Jacques: Introduction. Teoksessa *Histoires. French Constructions of the Past*. Toim. Jacques Revel ja Lynn Hunt. The New Press, New York 1995, 1–63.
- Steedman, Carolyn: *Landscape for a Good Woman*. Virago, London 1986.
- Szokolczai, Árpád: *Max Weber and Michel Foucault. Parallel Life-Works*. Routledge, London and New York 1998.
- Vovelle, Michel: *Ideologies and Mentalities*. Polity, Cambridge 1990 (1982).